

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

БАБКОВ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 340.132

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА НА
СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

081 «Право»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Бабков А. В.

Керівник роботи
Ляшенко Руслана Дмитрівна
кандидат юридичних наук,
доцент

Житомир – 2021

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:
до захисту допущено

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «__» _____ 2021 р.

Завідувач кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

Р. Д. ЛЯШЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Бабков Андрій Володимирович
захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

Т. П. СВЯТОГОР

АНОТАЦІЯ

Бабков А. В. Тлумачення права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання у практиці ЄСПЛ. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

У кваліфікаційній роботі проведено аналіз міжнародно-правових стандартів реалізації права на свободу мирних зібрань та об'єднання, досліджено право на свободу мирних зібрань та об'єднання у практиці ЄСПЛ.

Наголошено, що допустимість обмежень свободи зібрань у правовій та демократичній державі зазвичай перевіряється з допомогою двох універсальних тестів – на пропорційність та непорушність сутнісного змісту зазначеного права. Необхідність обмежень свободи об'єднання слід оцінювати виходячи з рівня загрози інтересам суспільства, держави та особи. В будь-якій ситуації слід вибирати варіант дій, пов'язаний з найменшим втручанням.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, свобода мирних зібрань, свобода об'єднання, судова практика, правозастосування.

SUMMARY

Babkov A.V. Interpretation of the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association in the practice of the European Court of Human Rights. – Manuscript qualification work.

Qualifying work for a master's degree in specialty 081 – Law. – Polissya National University, Zhytomyr, 2021.

In the qualification work the analysis of the international legal standards of realization of the right to freedom of peaceful assembly and association is carried out, the right to freedom of peaceful assembly and association in practice of the European Court of Human Rights is investigated.

It is emphasized that the admissibility of restrictions on freedom of assembly in a state governed by the rule of law and democracy is usually tested by two universal tests - the proportionality and inviolability of the essential content of this right. The need to restrict freedom of association should be assessed on the basis of the level of threat to the interests of society, the state and the individual. In any situation, you should choose the option of action that involves the least interference.

Key words: the European Court of Human Rights, freedom of peaceful assembly, freedom of association, court practice, law enforcement.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	
1.1 Міжнародно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання.....	10
1.2 Право на свободу мирних зібрань та об'єднання: змістова характеристика.....	14
1.3 Розуміння та тлумачення права на свободу мирних зібрань та об'єднання Європейським Судом з прав людини.....	18
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАКОННОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ	
2.1 Юридичні обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань.....	23
2.2 Тлумачення обмежень діяльності об'єднань громадян Європейським судом з прав людини	27
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	32
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Актуальність теми. Право на свободу мирних зібрань і право на свободу об'єднання є цінностями демократичного суспільства та держави, вони відіграють роль каталізаторів реалізації комплексу політичних прав громадян, оскільки дають їм можливість відкрито виражати свої погляди, в тому числі про незгоду з ухваленими публічно-владними рішеннями, привертати увагу суспільства до ряду нагальних суспільно-політичних проблем. Пов'язаність з іншими правами людини, зокрема, особистими, соціальними, економічними, екологічними та культурними є показником того, як держава реалізує взяті на себе міжнародні зобов'язання, а ступінь визнання і ефективність гарантій свободи зібрань та об'єднання є свідченням відкритості та підконтрольності влади суспільству.

В даний час в науковій літературі та практиці сформувалися стандарти сприйняття, регулювання та захисту свободи мирних зібрань і об'єднань, дотримання яких виступає необхідною умовою реального визнання їх як фундаментальних. Ці стандарти засновані на презумпції правомірності мирних зборів, наявності у держави зобов'язання сприяти мирним зібранням і по можливості не втручатися в їх хід. Не менш важливим принципом, зафіксованим, зокрема в Керівних принципах щодо свободи мирних зібрань ОБСЄ, є принцип пропорційності обмежень. Необхідність існування пропорційних обмежень свободи зібрань та свободи об'єднання не викликає сумнівів в жодній правовій системі. Адже існують такі прояви громадянської активності, які при «вмільому» керівництві можуть бути спрямовані на знищення конституційного правопорядку. Навіть виключно мирні публічні заходи заважають, а іноді й перешкоджають реалізації прав інших суб'єктів.

Аналіз розумних критеріїв допустимості обмежень свободи мирних зібрань та свободи об'єднання є актуальним з огляду на те, що останнім часом спостерігається тенденція законодавця до стримування проявів цієї свободи за допомогою встановлення різного роду додаткових обмежень.

У зарубіжній правовій доктрині питання свободи мирних зібрань та об'єднань знаходяться в центрі уваги. Зокрема, велика кількість досліджень присвячено питанням обмеження цих свобод, а саме слід виокремити праці: Р. Алексі, А. Барака, Н. Брода, А. Дайсі, П. Лерхе, К. Меллера, Ф. Мюллера, А. Рістрофа, Д. Сміта, Д. Сандерса та ін. Серед вітчизняних науковців питанню свободи мирних зібрань та об'єднань присвячено праці: О. Васьковської, І. Дахової, Р. Куйбіди, Р. Мельника, Д. Пахомова, М. Середи, Т. Фулей, Л. Яромоли та ін.

Право збиратися мирно та право на свободу об'єднання є невід'ємними складовими правового статусу особи, гарантуються Конституцією України, окремими актами вітчизняного законодавства та закріплюються у міжнародних актах, що регулюють права і свободи людини.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз права на свободу мирних зібрань та свободу об'єднання в контексті міжнародних стандартів та з'ясування допустимих обмежень реалізації цих прав через призму практики ЄСПЛ.

Зазначена мета зумовила необхідність постановки і вирішення наступних завдань:

- проаналізувати міжнародно-правові акти, що регулюють право на свободу мирних зібрань та об'єднання;
- провести змістову характеристику права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання;
- дослідити зміст права на свободу мирних зібрань та свободу об'єднання у практиці ЄСПЛ;
- з'ясувати допустимі обмеження права на свободу мирних зібрань;
- визначити сутність обмежень права на свободу об'єднання у практиці ЄСПЛ.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що визначають реалізацію права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання.

Предметом дослідження є тлумачення права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання у практиці ЄСПЛ.

Методологічну основу дослідження склали методи наукового пізнання, зокрема: загальнонаукові – діалектичний, логічний, аналіз і синтез, індукція і дедукція; спеціальні методи – історико-правовий, системний, порівняльно-правовий. Історико-правовий метод був використаний для розгляду реалізації права на свободу мирних зібрань та об'єднання в контексті його розвитку. Формально-юридичний метод застосовувався при аналізі правових актів, що встановлюють матеріальні та процесуальні обмеження свободи зібрань та свободи об'єднання. Системний метод - для аналізу нормативно правових актів, що регулюють реалізацію права на свободу мирних зібрань та об'єднання, їх обмеження. Порівняльно-правовий метод дав змогу порівняти національне законодавство щодо свободи мирних зібрань та об'єднання з міжнародно-правовими стандартами у сфері захисту прав людини.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що вони можуть викликати інтерес учасників освітнього процесу при вивченні дисциплін «Конституційне право», «Міжнародне право» та «Міжнародний правовий механізм захисту прав», а також будуть корисними для суб'єктів правозастосовної діяльності щодо розуміння обмежень аналізованих прав.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки, отримані в процесі проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 17–18 вересня 2021 р.); II Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Правова політика України: історія та сучасність» (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Механізми управління розвитком територій» (Житомир, 27-29 жовтня 2021 р.).

Структура роботи. Структура кваліфікаційної роботи відображає логіку даного дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (42 найменування).

РОЗДІЛ 1.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

1.1 Міжнародно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання

Започаткування свободи мирних зібрань та об'єднання мало місце ще в Стародавній Греції, де в містах-полісах вільні громадяни чоловічої статі, які досягли повноліття, обговорювали на загальних зборах важливі питання суспільного життя, включаючи прийняття законів, оголошення війни і укладення миру. Протягом XIX ст. право свободи зібрань та об'єднання поступово поширювалося на європейському континенті у якості конституційної норми. У XX ст., особливо після Другої світової війни, право на свободу мирних зібрань та об'єднання було включене в конституції більшості країн світу, зокрема, африканських і азійських держав. Особливо важливе значення приділялося цій свободі в державах, де впали тоталітарні режими і військові диктатури [1, с. 125-126].

Міжнародні стандарти права на мирні зібрання та свободу об'єднання є своєрідними принципами, закріпленими в міжнародно-правових документах у сфері прав людини, що об'єктивовані у документах авторитетних міжнародних організацій та установ [2, с. 80].

Стандарти у сфері права на свободу мирних зібрань є принципово важливими для будь-якої окремо узятої країни взагалі та України зокрема для формування відповідних національних юридичних інститутів і розбудови на їх основі громадянського суспільства [3, с. 13].

Ці права ввійшли до каталогу прав людини, що гарантуються на міжнародному рівні. І першим міжнародно-правовим актом, в яких вони були об'єктивовані стала Загальна декларація прав людини. Зокрема, частина 1

статті 20 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій [4].

Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – Пакт) гарантує кожному право на свободу мирних зборів, зокрема: «визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» [5]. Право на свободу мирних зібрань та об'єднань у межах Пакту аналізується, насамперед, як політичне право, хоча політичним контекстом воно не обходиться. Відповідно до ст. 21 Пакту вбачається захист організованих та неорганізованих зборів фізичних осіб, які таким чином намагаються досягти спільної мети, зокрема сформулювати та висловити певну позицію з питань публічного чи приватного життя [6, с. 15].

На європейському рівні свободу мирних зібрань гарантовано статтею 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) з метою подальшого впровадження отриманих висновків та результатів у правотворчу та правозастосовну практику держав учасниць. У зазначеній статті йдеться, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [7].

Право на свободу мирних зібрань та об'єднання, що закріплене Конвенцією набуває характеру одного з фундаментальних прав демократичного суспільства та разом зі свободою вираження поглядів закладає його основу. Гарантована на конвенційному рівні свобода мирних зібрань знаходиться у безпосередній близькості до волі народу, що формується під час виборів, та до гарантованого ст. 3 Першого протоколу до Конвенції суб'єктивного виборчого права. Стаття 11 Конвенції гарантує демократію [6, с. 18].

Питанням урегулювання порядку організації та проведення мирних зібрань та об'єднань приділяється увага також і в інших міжнародних та європейських правових документах [8, с. 105].

Зокрема, у статті 15 Конвенції про права дитини зазначено, що «держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій та свободу мирних зібрань. Щодо реалізації цього права не можуть застосуватися будь-які обмеження, за винятком тих, що реалізуються відповідно до закону і які є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» [9].

У статті 15 Американській конвенції про права людини «визнається право на мирні зібрання, без зброї. Користування цим правом не може піддаватися жодним обмеженням, за винятком тих, що накладаються відповідно до закону та є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку або охорони здоров'я та моральності чи прав і свобод інших осіб» [10].

У статті 12 Конвенції Співдружності незалежних держав про права та основні свободи людини (Конвенція СНД) наголошується: «кожна людина має право на свободу мирних зібрань і на свободу асоціацій з іншими, в тому числі право створювати профспілки та вступати у них для захисту своїх інтересів. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих,

що передбачаються законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної та громадської» [11].

Копенгагенський документ ОБСЄ визначає (п. 9.2) держави-учасниці підтверджують, що «кожна людина має право на мирні зібрання та демонстрації. Будь-які обмеження, які можуть бути встановлені в відношенні здійснення цих прав, пропонуються законом і відповідають міжнародним стандартам» [12].

Зазначене право також закріплено на рівні права ЄС, зокрема у Хартії основних прав Європейського Союзу (Хартія ЄС). Стаття 12 Хартії ЄС встановлює: «кожна людина має право на свободу мирних зібрань та на свободу асоціації з іншими на всіх рівнях, зокрема, в політичній, профспілкової і суспільного життя, що має на увазі право кожної людини створювати спільно з іншими профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Політичні партії, що діють на рівні Європейського Союзу, сприяють вираженню політичної волі громадян Союзу» [13]. У Хартії ЄС актуалізовано конвергентність досліджуваних прав, тобто у цій статті право на свободу зібрань переплітається з правом на свободу об'єднання.

Розглядаючи право на свободу мирних зібрань, слід також згадати Керівні принципи зі свободи мирних зібрань, розроблені Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Цей документ є особливим джерелом європейської міжнародно-правової доктрини, що базується на національному досвіді держав регіону, нормах міжнародного права та судовій практиці ЄСПЛ. Керівні принципи було розроблено групою експертів у сфері свободи мирних зібрань Бюро демократизації і прав людини ОБСЄ у взаємодії з Венеціанською комісією. У Керівних принципах виділяються сім основних принципів у сфері організації та проведення мирних зібрань. Зазначені принципи становлять собою обов'язкові правила поведінки для будь-яких адміністративних та судових органів, які у процесі свого функціонування вирішують питання щодо реалізації приватними особами названого права. Інакше кажучи, вони (принципи) не потребують додаткового закріплення на

рівні національних правових актів. Водночас було б бажаним, щоб кожна держава знайшла можливість підтвердити їх обов'язковий характер за рахунок включення їх до національного законодавства. Наразі йдеться про такі керівні принципи зі свободи мирних зібрань, зокрема: презумпції на користь проведення зібрання; позитивного обов'язку суб'єктів публічної влади забезпечувати реалізацію громадянами мирних зібрань та забезпечувати їх захист; законності; пропорційності; недискримінації; належної адміністрації; відповідальності адміністративних органів [14].

Підсумовуючи, зазначимо, що право на мирні зібрання та об'єднання закріплено у основоположних міжнародних документах з прав людини. Це, в свою чергу, зумовило закріплення зазначених прав у Конституції України. Статтею 39 Конституції України встановлено правові засади проведення зборів, походів, мітингів та демонстрацій, а саме: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [15]. Частиною 1 статті 36 Конституції України встановлено, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [15]. Лише суд може встановити обмеження щодо реалізації прав на свободу мирних зібрань та свободи об'єднання.

1.2 Право на свободу мирних зібрань та об'єднання: змістова характеристика

Свобода мирних зібрань є одним з основних політичних прав, без ефективної реалізації якого неможливий повноцінний розвиток

демократичних інститутів і громадянського суспільства. Право збиратися мирно і без зброї для вираження своєї думки, а також для обговорення питань, важливих для суспільства в цілому або невеликій його частини, є одним з показників рівня розвитку демократії в державі.

Отримавши закріплення в міжнародних документах про права людини, свобода зібрань залишається в багатьох країнах предметом серйозних обмежень. При розробці законів, що регулюють порядок проведення публічних заходів, влади держав часто встановлюють надмірні адміністративні бар'єри, фактично перешкоджають реалізації даного права. нерідко законодавці керуються при цьому цілями забезпечення громадської безпеки, які дійсно можуть служити підставою для обмеження політичних прав і свобод. Однак при введенні будь-яких обмежень необхідно дотримуватися балансу між цілями обмежень (забезпечення безпеки суспільства) і гарантованими правами. Обмеження ж повинні бути при цьому пропорційні можливій небезпеці. важливо розрізнати власне громадську безпеку і деякі незручності для інших громадян, які неминучі при здійсненні права на мирні зібрання (наприклад, перекриття руху по частині вулиць міста через проведення демонстрації) і які не можуть бути приводом для обмеження права [16, с.5].

Право на мирні зібрання має особистим суб'єктом як суспільство загалом, так і окремішні спільноти зокрема. Важко уявити реальне виконання світовою спільнотою цього права, але не потрібно спростовувати можливість суб'єктів громадянського суспільства проводити мирні збори чи походи, погоджені на міждержавному рівні, скоординовані, приміром міжнародними громадськими організаціями. У науковій юридичній літературі прослідковується думка про можливість виступати суб'єктами права на мирні зібрання іноземців та осіб без громадянства, проте й обумовлюються певні законодавчі обмеження щодо названих суб'єктів. Наголошується, що одним із обмежень може бути більш ранній термін повідомлення про мирні зібрання (для ініціаторів, що не мають українського громадянства). Думаємо, що це є дискримінація щодо іноземців,

біпатридів чи апатридів. Також, ми вважаємо, що практично не можливо організувати та провести мирне зібрання, суб'єктом якого було б усе суспільство, навіть в умовах високої актуальності проблеми. Обов'язковою ознакою мирного зібрання є миролюбний його характер. Для визначення висновку про мирний чи не мирний характер зібрання потрібно оцінити зміст думок, форми їх вираження та їхні результати. Безперечно, якщо під час проведення зібрання відбувається використання сили (чи це було заздалегідь заплановано, чи то спонтанно), то воно отримує характер немирного зібрання. Також необхідно зауважити, що мирність зібрання унеможлиблює наявність при собі зброї [17, с. 335].

Глибокий зв'язок існує між свободою об'єднання та свободою мирних зібрань. Політичні партії, так само як і громадські організації, будучи представниками спільних інтересів певної групи (частини) населення, можуть брати участь у зібраннях, демонстраціях, особливо у тих випадках, коли самі виступають їх організаторами. У такий спосіб вони впливають на формування спільної громадської позиції. Як наслідок, подібні заходи також підпадають під одночасний захист двох основоположних прав людини і громадянина. Доцільно, втім, акцентувати, що ініціатори політичних зборів або зібрань об'єднань громадян так само повинні дотримуватися вимог законодавства про мирні зібрання [6, с. 64].

Щодо свободи об'єднань, то тут однозначно слід відштовхуватися від спільної мети певної організації чи групи людей, що пов'язані між собою спільним законним інтересом. Це не стосується права бути в групі з іншими особами. Для того, щоб об'єднання підпадало під захист статті 11 Конвенції, воно зобов'язане мати приватно-правовий статус. Категорія «об'єднання» має відносно відокремлене законодавче регулювання, а розмежування об'єднань у національному праві є відносним. Згідно з прецедентним правом ЄСПЛ деталями, які впливають на рішення, чи варто вважати певне об'єднання таким, що має приватно-правовий чи публічно-правовий статус, є такі: чи засноване воно окремими суб'єктами або парламентом; чи належить певне

об'єднання до структур органів публічної влади; чи було даному об'єднанню надано законодавчі повноваження у сфері правотворчості, правозастосування чи в державному управлінні; чи переслідувало воно мету, яка мала загальний інтерес... Свобода об'єднань винятково вагома для осіб, які належать до національних чи навіть етнічних меншин. Справді, створення об'єднання з метою виразу та просування своєї ідентичності може послужити меншині у збереженні та відстоюванні їхніх прав. Ті об'єднання, які займаються практикою, спрямованою на нівелювання цінностей Конвенції, не можуть користуватися захистом статті 11 Конвенції на підставі статті 17 Конвенції, яка забороняє використання положень Конвенції з метою анулювання або звуження змісту конвенційних норм в тому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції щодо заборони створення об'єднання. Хоча здійснення свободи об'єднань може містити перелік прав, які встановлено Конвенцією, стаття 11 якої має найбільш тісний зв'язок із статтями 9 та 10 Конвенції. Захист права на свободу вираження поглядів є метою свободи об'єднань, що гарантуються статтею 11 Конвенції. Відповідний захист може бути ефективно забезпечений лише гарантіями як позитивного, так і негативного права, що гарантує свободу об'єднань. Реалізація принципу плюралізму неможлива, якщо об'єднання не має можливості вільно висловити свої ідеї та думки [18]. Право на свободу об'єднання однаково захищає зареєстровані і незареєстровані об'єднання. Особи, які є членами незареєстрованих об'єднань, повинні мати можливість вільно здійснювати будь-які законні види діяльності, в тому числі право на проведення мирних зібрань і не повинні підлягати кримінальному переслідуванню [19].

1.3 Розуміння та тлумачення права на свободу мирних зібрань та об'єднання Європейським Судом з прав людини

Мінімальні стандарти свободи зібрань, дотримання яких необхідно в будь-якій демократичній державі, були вироблені, зокрема, практикою

Європейського Суду з прав людини за статтею 11 Конвенції, а також узагальнені в Керівних принципах щодо свободи мирних зібрань, прийнятих Організацією з безпеки і співпраці в Європі. Слід враховувати, що якщо документи ОБСЄ є розгорнутими рекомендаціями державам щодо забезпечення свободи мирних зібрань, то постанови ЄСПЛ мають обов'язковий характер, і недотримання встановлених в них мінімальних вимог може спричинити визнання порушення права з боку держави [16, с. 6].

При аналізі практики Європейського Суду стає очевидно, що свобода зібрань часто перетинається зі свободою вираження поглядів і свободою переконань, і нерідко порушення однієї з свобод автоматично тягне за собою обмеження щодо іншої. Наразі ЄСПЛ напрацював значну практику, що розкриває зміст свободи зібрань і визначає кілька найважливіших умов повноцінної реалізації цієї волі. Так, у справі «Інформаційний союз "Lentia" та інші проти Австрії» (24 листопада 1993 року, § 38, № 276) [20] ЄСПЛ вказав, що розуміння свободи зібрань виключно як негативного права, тобто обов'язок держави утримуватися від втручання, не відповідало б цілям статті 11 Конвенції загалом. Уряди усіх країн мають позитивний обов'язок забезпечувати всі необхідні умови для реалізації громадянами права на свободу мирних зібрань. Одним з елементів гарантії реалізації свободи зібрань є забезпечення безпеки її учасників і організаторів. Цей стандарт був вперше встановлений рішенням по Справі «Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (21 червня 1988 року, № 139) [21]. При цьому зазначалося, що можливість насильницького зіткнення з контрдемонстрацією не може бути підставою для заборони зібрань. Подібним чином неприпустимо забороняти демонстрацію, якщо відомо, що в ній потенційно можуть брати участь агресивно налаштовані громадяни, які не є членами об'єднання [16, с. 7].

Важливим стандартом стала гарантія реалізації свободи зібрань, навіть якщо заявлена мета зборів може не подобатися більшій частині суспільства. У справі «Станков та Об'єднана македонська організація «Ілнден» проти Болгарії» [22] ЄСПЛ зазначив, що «свобода зібрань, передбачена статтею 11

Конвенції, захищає зібрання, яке може зневажати тих, хто є противниками таких ідей чи їхніх цілей, які вона намагається просувати». Даний стандарт був розвинений в Постановах ЄСПЛ за скаргами «Бачковський та інші проти Польщі», «Алексеев проти Росії» і деяких інших. Так, в Постанові у Справі «Сергій Кузнецов проти Росії» ЄСПЛ вказує: «будь-які заходи, пов'язані з втручанням в свободу зібрань і висловлення, крім випадків призову до насильства або відкидання демократичних принципів, при цьому, якими б шокуючими і неприйнятними не здавалися владі окремі погляди або висловлювання – наносять шкоду демократії і часто навіть небезпечні для неї» («Сергій Кузнецов проти Росії», скарга № 10877/04, § 45, 23 жовтня 2008 р.) [23]. В той же час право на контрдемонстрацію з боку осіб, які мають протилежну точку зору, також є реалізацією свободи зібрань, і такі форми вираження не повинні придушуватися [16, с. 8].

Учасники мирних зборів, при реалізації даного права мають почуватися в безпеці, тобто не має бути переслідувань щодо них з боку суб'єктів публічної влади. Цей принцип був сформульований у справі «Езелін проти Франції» і отримав розвиток, зокрема, в Постановах у справах «Бачковський та інші проти Польщі» і «Алексеев проти Росії». У справі «Бачковський та інші проти Польщі» [24] ЄСПЛ дійшов висновку, що навіть сама загроза переслідування за участь в неузгоджену мітингу є порушенням статті 11 Конвенції. Свобода зібрань може бути реалізована, навіть якщо це буде завдавати певні незручності для інших осіб, наприклад, в разі перекриття руху на автомагістралях або зміни маршрутів слідування громадського транспорту. У справі «Ойа Отаман проти Туреччини» [25] ЄСПЛ вказав, що «будь-яка подія в громадському місці може викликати певні перешкоди в повсякденному житті, в тому числі зрив перевезень, і, за відсутності насильства з боку демонстрантів, важливо, щоб уряд продемонстрував певну терпимість до мирних зібрань з тим, щоб свобода зборів, не була позбавлена свого сенсу і змісту» («Ойа Отаман проти Туреччини», скарга № 74552/01, §§ 41-42). При цьому необхідно забезпечити баланс між правом, закріпленим Конвенцією, і

інтересами інших громадян, тобто в разі можливого обмеження свободи зібрань влада зобов'язана обґрунтувати суспільну необхідність такого обмеження [16, с. 8].

Ще одним стандартом свободи мирних зібрань є юридично обґрунтована доктрина швидкої (спонтанної) реакції, мається на увазі, що іноді повідомивши органи влади про організацію мирних зборів чи мітингів завчасно, втрачається сенс їх проведення, що дає можливість владі підготуватися. У справі «Букту та інші проти Угорщини» [26] ЄСПЛ зазначив, що «за особливих обставин, коли негайна реакція на політичну подію у вигляді демонстрації може бути виправдана, рішення припинити мирні збори, що виникли, виключно через відсутність необхідного попереднього повідомлення, без будь-яких протиправних дій з боку учасників, є непропорційним обмеженням свободи мирних зборів». У той же час у справі «Ева Мольнар проти Угорщини» [27] ЄСПЛ підкреслює, що в подібних випадках необхідність спонтанної реакції повинна бути обґрунтована [16, с. 8].

ЄСПЛ неодноразово звертався до питання про регулювання свободи зібрань в національному законодавстві держав - учасниць Конвенції, виробивши конкретні вимоги до обмежувальних норм.

Ухвалення владою рішень про погодження заходу повинно ґрунтуватися на конкретних обставинах справи, а загальне застосування правил і використання лише припущень про можливі негативні наслідки заходи веде до необґрунтованого обмеження свободи зібрань і, відповідно, до порушення статті 11 Конвенції (див. Справи «Махмудов проти Росії», «Станков та Об'єднана македонська організація «Ілнден» проти Болгарії») [16, с. 9].

О. Дикман, аналізуючи рішення у справі «Стіл проти Сполученого Королівства», зазначає, що Конвенція включає імперативи, щоб різного роду обмеження прав людини не лише визначали законодавчо сформовані цілі, а й базувалися на законодавстві, тобто формально закріплювали і конкретно

формулювали підстави обмеження для того, щоб кожен міг передбачити, в яких саме ситуаціях його поведінка буде порушувати чинні норми [16, с. 9].

Базові стандарти свободи зібрань не є вичерпними. У нових постановах ЄСПЛ продовжує розширювати і уточнювати зміст статті 11 Конвенції відповідно до розвитку суспільства і трансформації орієнтирів європейського публічного порядку.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Право на мирні зібрання та об'єднання закріплено у основоположних міжнародних документах з прав людини. Це, в свою чергу, зумовило закріплення зазначених прав у Конституції України. Ці стандарти є принципово важливими для будь-якої європейської держави взагалі та України зокрема для формування відповідних національних юридичних інститутів і розбудови на їх основі громадянського суспільства [3, с. 13].

Можливість реалізації права на мирні зібрання має суттєве значення в контексті вираження колективних поглядів та переконань учасників. Під час проведення мирних зібрань його учасники можуть, крім спільних поглядів, виражати й свої думки, переконання, уявлення. Метою мирних зібрань може стати необхідність вираження різноманітних прав та свобод суб'єктів [17, с. 336].

ЄСПЛ неодноразово звертався до питання про регулювання свободи зібрань в національному законодавстві держав - учасниць Конвенції, виробивши конкретні вимоги до обмежувальних норм. Конвенція включає імперативи, щоб різного роду обмеження прав людини не лише визначали законодавчо сформовані цілі, а й базувалися на законодавстві, тобто формально закріплювали і конкретно формулювали підстави обмеження для того, щоб кожен міг передбачити, в яких саме ситуаціях його поведінка буде порушувати чинні норми (див. рішення у справі «Стіл проти Сполученого Королівства») [16, с. 9]. Базові стандарти свободи зібрань не є вичерпними. У нових постановках ЄСПЛ продовжує розширювати і уточнювати зміст статті 11 Конвенції відповідно до розвитку суспільства і трансформації орієнтирів європейського публічного порядку.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАКОННОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ

2.1 Юридичні обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань

Допустимість обмежень свободи зібрань у правовій та демократичній державі зазвичай перевіряється з допомогою двох універсальних тестів – на пропорційність та непорушність сутнісного змісту зазначеного права, з урахуванням адаптації до особливостей правової природи аналізованої свободи. Тест на пропорційність включає оцінку легітимності мети обмеження, необхідності втручання, адекватності та пропорційності обмежувальних заходів. Тест на збереження основного змісту права на мирні зібрання має містити відповідь на питання, чи здатне це право в умовах введеного обмеження виконувати свою першочергову функцію для суспільства і зберегти своє місце в системі конституційних прав та свобод. Критерії допустимості обмежень свободи мирних зібрань для демократичних держав, які визнали це право як фундаментальну демократичну цінність, а також проголосили прихильність до міжнародних стандартів його захисту, підлягають законодавчій уніфікації [28, с. 12].

Комплексна природа свободи мирних зібрань впливає на осмислення її допустимих обмежень. Кожен компонент настільки важливий для повної та ефективної реалізації свободи зборів, мітингів, походів і демонстрацій, що державне втручання щодо обмеження свободи дій організаторів або учасників публічного заходу може призвести до неможливості збереження основного змісту права в цілому. За відсутності гострої необхідності таке втручання має бути визнане неприпустимим. Форма, тематика заходу, його масштаб (індивідуальний чи колективний), роль окремого громадянина (організатор чи

учасник) є сутнісними характеристиками свободи мирних зібрань. Наприклад, якщо орган влади вимагає від організатора змінити форму публічного заходу (замість ходи чи демонстрації, які передбачають переміщення учасників, вибрати мітинг, що проводиться в одному місці, або замість одиночного пікету – масовий мітинг), він зазіхає на найважливіші компоненти свободи мирних зібрань (компонент переміщення або компонент вираження поглядів) і тому не лише є неправомірним, а й зазіхає на основний зміст даного права [28, с. 72]. У зв'язку з цим, недопустимими обмеженнями, що посягають на основний зміст права на свободу мирних зборів, слід вважати ті, що зумовлені тематикою заходу та змістом виражаючих протестуючими мирних поглядів та ідей.

Допустимі обмеження права на свободу мирних зборів формулюються або в конституційних нормах, або у нормах законів чи підзаконних актів, що гарантують свободу проведення мирних зборів.

Т. Фулей, досліджуючи свободу обмежень, наголошує, що «обмеження прав, гарантованих статтею 11 Конвенції, може бути виправдане лише за наявності трьох умов, а саме: вони встановлені законом, мають законну мету, зокрема, застосовуються в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, і, є необхідними в демократичному суспільстві. Стаття 11 Конвенції не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [29, с. 29].

Використання такої мети, як охорона національної чи громадської безпеки у якості підстави втручання у свободу мирних зборів є виправданою у разі запровадження особливих (надзвичайних) режимів, у тому числі пов'язаних із проведенням контртерористичних операцій. С. Пчелінцев зазначає, що в такому разі будь-які обмежувальні заходи не можуть бути надмірними, а мають відповідати обставинам, у яких вони використовуються [30, с. 11].

Д. Пахомов, наголошує на необхідність обґрунтованості таких запроваджених обмежень, а саме: «у зв'язку з природою права на мирні зібрання і права на об'єднання та її тісним зв'язком із демократією повинні бути переконливі і вагомі причини, щоб виправдати втручання в це право» [31, с. 195]. Оцінка необхідності втручання в здійснення права на свободу мирних зборів передбачає виявлення рівня загрози громадським або приватним інтересам. Т. Храмова виділяє три рівні загрози – уявну (що потребує невтручання держави), потенційну (що допускає необтяжливі – в основному процедурні – обмеження) та реальну (що виправдовує найбільш серйозні обмеження, аж до припинення зборів чи мітингів) [28, с. 87].

Держави повинні утримуватись від застосування довільних заходів, які можуть завадити реалізації права на мирні збори. З точки зору самої сутності свободи зборів та їхнього близького ставлення до демократії мають бути переконливі та незаперечні причини виправдання втручання в реалізацію даного права (Справа *Ouranio Toxo v. Greece*, № 74989/01, § 36, 20 жовтня 2005 р.) [32].

ЄСПЛ наголошує, що проведення мирних зборів незалежно від дозволу або повідомлення чи санкціонування не повинно зазіхати на сутність цього права, оскільки мета процедури – дозволити владі вжити обґрунтованих та відповідних заходів, щоб забезпечити спокійне проведення мирних зборів, мітингу чи іншого заходу, політичного, культурного чи іншого характеру. (Справа «Букта та ін. проти Угорщини», № 25691/04, § 35; справа «Ойя Отаман проти Туреччини», № 74552/01, 5 грудня 2006 р., § 39, рішення Комісії у справі *Rassemblement Jurassien Unite v. Switzerland* від 10 жовтня 1979 р. № 8191/78, справа «Організація «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії», §§ 23, 34).

Адже будь-яка демонстрація в громадському місці неминуче вносить певні зміни до звичайного життя людей, включаючи обмеження дорожнього руху, і що особливо важливо для публічної влади, щоб продемонструвати певний рівень терпимості стосовно мирних зборів, право на які гарантоване

статтею 11 Конвенції – це не має бути відірвано від будь-яких суспільних потреб [33, с. 170].

Так, відповідно до пункту 1 ст. 182 КАСУ «органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування негайно після одержання повідомлення про проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо мають право звернутися до окружного адміністративного суду за своїм місцезнаходженням із позовною заявою про заборону таких заходів чи про інше обмеження права на мирні зібрання» [34].

Вислів стосовно обмеження аналізованого права, що таке обмеження «необхідне в демократичному суспільстві» означає, що втручання суб'єктів владних повноважень у реалізацію права відповідне «невідкладним соціальним потребам» і, зокрема, що воно є пропорційним законній меті. При цьому, національні суди повинні дотримуватися стандартів, що відповідають принципам, закріпленим у статті 11 Конвенції, і, більше того, вони мають базуватися на оцінці прийнятності відповідних фактів [33, с. 178-179]. Однією з важливих характеристик демократії є можливість вирішувати проблеми через діалог, без застосування насильства, навіть якщо ці проблеми окремою частиною суспільства не сприймаються. Демократія розквітає за свободи висловлювання поглядів та переконань [33, с. 179].

Визнання обмежень стосовно свободи мирних зборів пропорційними багато в чому залежить від розміру шкоди економічним, політичним, соціальним правам та інтересам третіх осіб. Якщо шкода суттєва, ставить під загрозу міжнародне економічне чи політичне співробітництво і при цьому організатори не вживають ефективних заходів щодо її мінімізації, то втручання у свободу мирних зборів з великою ймовірністю можна визнати пропорційним [33, с. 186].

Подібний підхід засвідчує відсутність механічності у прийнятті рішень ЄСПЛ і застосування індивідуального підходу в кожному рішенні, що є позитивною практикою [35, с. 204]. Тлумачення ЄСПЛ норм Конвенції

містить ті концепції та ідеї, що можуть бути досить корисними та цікавими у практиці офіційного тлумачення [36, с. 122] та правозастосування.

2.2 Тлумачення обмежень діяльності об'єднань громадян Європейським судом з прав людини

Держава зобов'язана надати громадянам можливість користуватися правом на свободу об'єднання, офіційно чи неофіційно, та сприяти його реалізації з обмеженнями, необхідними лише для захисту прав особи, громадського порядку чи здоров'я населення, забезпечення державної безпеки та запобігання кримінальним правопорушенням.

Одним з найбільш актуальних питань для тих, хто має намір вступати в об'єднання, є питання про те, в якому обсязі будуть застосовуватися обмеження щодо цілей такого об'єднання. Однак, як показує практика, це також створює серйозні проблеми для держав, оскільки ЄСПЛ неодноразово визнавав накладання таких обмежень надмірним і як наслідок порушенням статті 11 Конвенції. Незважаючи на всі труднощі, вихідна позиція щодо цілей є достатньо ясною. Об'єднання повинно мати можливість займатися будь-якою діяльністю, якою можуть займатися окремі фізичні особи, оскільки при об'єднанні окремих фізичних осіб, що мають однакову мету в групі, така мета сама по собі не повинна викликати жодних заперечень. Справді, дотримуватися протилежної думки означало б заперечувати саме поняття свободи об'єднання як засобу об'єднання однодумців. З цього випливає, що якщо діяльність чи цілі об'єднання є законними, то може бути створено об'єднання для ведення такої діяльності чи здійснення таких цілей. Незважаючи на те, що об'єднання не можуть створюватися для здійснення незаконних цілей, при визначенні того, що вважати незаконним у даному контексті, необхідно враховувати, що накладення дозволених обмежень на гарантовані міжнародними нормами права і свободи також не повинно бути надмірним, оскільки це може призвести до того, що потенційні об'єднання не

зможуть здійснювати абсолютно законних цілей. Таким чином, держави не мають свободи дій, яка б дозволила їм визнати будь-яку дію або мету об'єднання, з якими вони не згодні, незаконними. Навіть у тих випадках, коли певний вид діяльності визнається незаконним без задоволення заперечення, суть якого полягає в тому, що таке визнання викликане зловживанням державною владою, таке становище не обов'язково означає, що діяльність потенційного об'єднання не може, як і раніше, тією чи іншою мірою визначати його цілі. Безумовно, можуть, у принципі, створюватись об'єднання, які домагаються змін у законодавстві, вони це мають робити виключно законними методами [37, с. 26-27].

I. Дахова, аналізуючи право на свободу об'єднань у практиці ЄСПЛ говорить, що закон має бути сформульованим з достатньою чіткістю, щоб кожна особа змогла за підтримки фахових радників передбачити в розумних межах, виходячи з обставин юридичної справи, ті наслідки, які є результатом таких обмежень. ЄСПЛ у своїй юридичній практиці часто вказує на те, що посилення на необхідність захисту прав і свобод людини може мати наслідком обмеження суб'єктами владних повноважень інших прав, тому фундаментом демократичного суспільства є незмінний пошук балансу між правами та свободами кожної особи [38, с. 435].

Будь-які обмеження права на свободу об'єднань і прав об'єднань, в тому числі включають санкції, повинні відповідати міжнародним стандартам. Зокрема, будь-які обмеження повинні бути встановлені законодавством і мати законну мету. Крім цього, відповідне законодавство має бути точним, безперечним і передбачуваним - зокрема, це стосується положень, що визначають свободу розсуду державних органів влади. Ризик того, що органи влади при оцінці цілей об'єднання з більшою готовністю передбачатимуть найгірше, надто реальний. Треба визнати, що за відносно короткий проміжок часу було розглянуто велику кількість справ, у рішеннях за якими ЄСПЛ визнав, що висновки влади про те, що діяльність певних об'єднань була антиконституційною та незаконною та представляла серйозну загрозу, були

зроблені з певним поспіхом, не дивлячись на те, що все ж окремі обмеження ЄСПЛ визнавав абсолютно законними [37, с. 32].

Також слід забезпечувати, щоб відповідне законодавство приймалося в рамках демократичного процесу, що гарантує участь суспільства і можливість перегляду, і було доступно широкому загалу. Єдиними законними цілями обмежень, визнаними міжнародними стандартами, є ті, які стосуються інтересів безпекових питань, правового порядку, охорони здоров'я населення, мультикультурності або захисту прав та свобод інших суб'єктів правовідносин. Сфера застосування цих законних цілей підлягає вузькому тлумаченню [39, с. 24].

Може, приміром, бути розцінена як порушення права на свободу об'єднань заборона на діяльність партії чи громадської організації, яка не закликала до насильства. Якщо політична партія не відкидає демократичних принципів, її діяльність не повинна бути обмежена.

Об'єднання громадян не повинні заборонятися на підставі того, що, будучи зареєстрованими, вони могли бути законно заборонені у разі здійснення певної діяльності. Сумніви мають вирішуватися на користь права на свободу об'єднань, а будь-які підозри та припущення щодо цілей організації не є достатньою та переконливою причиною заборони або обмеження діяльності об'єднань громадян. Існують ситуації, в яких заборона на діяльність політичного об'єднання є виправданою. Це можливо, наприклад, у тому випадку, якщо ця організація встановила прямі зв'язки з організаціями, визнаними терористичними, якщо вона відстоює антидемократичні цінності, якщо її діяльність ставить під загрозу політичний плюралізм або користується незаконними засобами збору коштів для своєї діяльності – навіть у тих ситуаціях, коли вказане об'єднання користується електоральною підтримкою з боку населення [40, с. 279].

Принцип необхідності в демократичному суспільстві передбачає встановлення адекватних і співрозмірних обмежень між інтересами осіб, що здійснюють право на свободу об'єднань, інтересами самих об'єднань та

інтересами суспільства в цілому. Таким чином, необхідність конкретних обмежень повинна бути ретельно зважена і повинна ґрунтуватися на неспростовних доказах. В будь-якій ситуації слід вибирати варіант дій, пов'язаний з найменшим втручанням. Обмеження повинні завжди мати вузьке тлумачення і за жодних обставин не повинні призводити до анулювання даного права або до посягання на його сутність. Зокрема, будь-яка заборона або розпуск об'єднання завжди є крайнім заходом - наприклад, в разі причетності об'єднання до діяльності, яка створює безпосередню загрозу насильства або іншого серйозного порушення закону. Ці заходи ні в якому разі не повинні використовуватися для покарання за дрібні порушення. Всі обмеження повинні бути пов'язані з конкретними обставинами, а не всеосяжними; вони не повинні застосовуватися автоматично до всіх об'єднань [39, с. 25].

Об'єднання, їх засновники та члени, а також всі особи, які прагнуть реалізувати своє право на свободу об'єднань, повинні мати доступ до ефективних засобів правового захисту, з тим щоб оскаржити або добитися перегляду рішень, які зачіпають здійснення їх прав. Це означає, що об'єднанням і всім відповідним особам надається право пред'явити позов або подати апеляцію проти будь-якої дії або бездіяльності влади, що зачіпає їх права, і домогтися їх судового перегляду. До таких дій відносяться, наприклад, дії, що зачіпають створення об'єднань, відповідність їх діяльності статутам або іншим вимогам законодавства. Для забезпечення права на ефективний засіб правового захисту необхідно, щоб судові процедури, в тому числі апеляція і перегляд рішень, відповідали стандартам справедливого судового розгляду. Крім цього, процедури повинні бути чіткими і не вимагають великих витрат. Засоби правового захисту повинні бути своєчасними і включати достатню відшкодування, в тому числі компенсацію моральної та майнової шкоди [39, с. 25-26].

Отже, допустимі обмеження можливості створювати об'єднання мають обмежену сферу дії. Вони можуть вводитися для дітей, державних посадових

осіб (включаючи співробітників поліції і військовослужбовців) і негромадян. На національному рівні ці обмеження передбачені ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» [41] та Законом України «Про національну безпеку України» [42].

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Допустимі обмеження права на свободу мирних зборів формулюються або в конституційних нормах, або у нормах законів чи підзаконних актів, що гарантують свободу проведення мирних зборів. Допустимість обмежень свободи зібрань у правовій та демократичній державі зазвичай перевіряється з допомогою двох універсальних тестів – на пропорційність та непорушність сутнісного змісту зазначеного права, з урахуванням адаптації до особливостей правової природи аналізованої свободи. Тест на пропорційність включає оцінку легітимності мети обмеження, необхідності втручання, адекватності та пропорційності обмежувальних заходів. Тест на збереження основного змісту права на мирні зібрання має містити відповідь на питання, чи здатне це право в умовах введеного обмеження виконувати свою першочергову функцію для суспільства. Подібний підхід засвідчує відсутність механічності у прийнятті рішень ЄСПЛ і застосування індивідуального підходу в кожному рішенні, що є позитивною практикою.

Будь-які обмеження права на свободу об'єднання повинні бути встановлені законодавством і мати законну мету. Крім цього, відповідне законодавство має бути точним, безперечним і передбачуваним - зокрема, це стосується положень, що визначають свободу розсуду державних органів влади. Також слід забезпечувати, щоб відповідне законодавство приймалося в рамках демократичного процесу.

ВИСНОВКИ

1. Роль міжнародних судових механізмів захисту прав та свобод за останні роки істотно збільшилася. Сучасне суспільство здатне оволодіти знаннями про міжнародні стандарти захисту прав людини. І найважливіша роль у цьому процесі відведена міжнародним організаціям, що приймають відповідні правові акти. Наразі проведення мирних зборів та право на свободу об'єднання врегульовано низкою актів міжнародного законодавства, зокрема: ст. 20 Загальної декларації прав людини; ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; ст. 15 Конвенції про права дитини; ст. 15 Американській конвенції про права людини; ст. 12 Конвенції Співдружності незалежних держав про права та основні свободи людини (Конвенції СНД); ст. 12 Хартії основних прав Європейського Союзу; Керівних принципах зі свободи мирних зібрань, розроблені Організацією з безпеки та співробітництва в Європі тощо.

2. Свобода мирних зібрань та об'єднання гарантується громадянам Конституцією України та іншими актами національного законодавства. Ці права є одними з основних політичних прав, без ефективної реалізації яких неможливий повноцінний розвиток демократичних інститутів і громадянського суспільства. Право збиратися мирно і без зброї для вираження своєї думки, а також для обговорення питань, важливих для суспільства в цілому є одним з показників рівня розвитку демократії в державі. Право на мирні зібрання має особистим суб'єктом як суспільство загалом, так і окремішні спільноти зокрема. Разом з тим, не усі мирні збори підпадають під міжнародно-правовий захист. Приміром, масовий захід, учасники якого озброєні (в тому числі підручними засобами), не може вважатися мирним, навіть якщо ця зброя не застосовувалася [1, с.137]. Глибокий зв'язок існує між свободою об'єднання та свободою мирних зібрань.

3. ЄСПЛ неодноразово звертався до питання про регулювання свободи зібрань в національному законодавстві держав - учасниць Конвенції, виробивши конкретні вимоги до обмежувальних норм. Ухвалення владою рішень про погодження заходу повинно ґрунтуватися на конкретних обставинах справи, а загальне застосування правил і використання лише припущень про можливі негативні наслідки заходи веде до необґрунтованого обмеження свободи зібрань і, відповідно, до порушення статті 11 Конвенції. Базові стандарти свободи зібрань не є вичерпними. У нових постановках ЄСПЛ продовжує розширювати і уточнювати зміст статті 11 Конвенції відповідно до розвитку суспільства і трансформації орієнтирів європейського публічного порядку.

4. При аналізі правомірності втручання в свободу мирних зібрань з боку держави ЄСПЛ враховує наявність т. зв. «нагальної соціальної потреби» (*pressing social need*), яка має місце лише в тому випадку, коли відповідність положенням Конвенції об'єктивно неможливе без обмеження даної свободи. Крім цього, ЄСПЛ завжди визначає, чи були обмежувальні заходи з боку держави пропорційні законній меті [1, с. 152]. Допустимі обмеження права на свободу мирних зборів формулюються або в конституційних нормах, або у нормах законів чи підзаконних актів, що гарантують свободу проведення мирних зборів. Допустимість обмежень свободи зібрань у правовій та демократичній державі зазвичай перевіряється з допомогою двох універсальних тестів – на пропорційність та непорушність сутнісного змісту зазначеного права, з урахуванням адаптації до особливостей правової природи аналізованої свободи. Тест на пропорційність включає оцінку легітимності мети обмеження, необхідності втручання, адекватності та пропорційності обмежувальних заходів. Тест на збереження основного змісту права на мирні зібрання має містити відповідь на питання, чи здатне це право в умовах введеного обмеження виконувати свою першочергову функцію для суспільства. Подібний підхід засвідчує відсутність механічності у прийнятті

рішень ЄСПЛ і застосування індивідуального підходу в кожному рішенні, що є позитивною практикою.

5. Принцип необхідності в демократичному суспільстві передбачає встановлення адекватних і співрозмірних обмежень між інтересами осіб, що здійснюють право на свободу об'єднань, інтересами самих об'єднань та інтересами суспільства в цілому. Необхідність обмежень слід оцінювати виходячи з рівня загрози інтересам суспільства, держави та особи. В будь-якій ситуації слід вибирати варіант дій, пов'язаний з найменшим втручанням. Обмеження слід тлумачити звужено, вони не повинні призводити до скасування даного права або до посягання на його зміст. Зокрема, будь-яка заборона або розпуск об'єднання завжди є крайнім заходом - наприклад, в разі причетності об'єднання до діяльності, яка створює безпосередню загрозу насильства або іншого серйозного порушення закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Права человека: международное право и национальное законодательство / под ред. проф. В. В. Филлипова. Вильнюс, 2011. 338 с.
2. Серета М. Л. Право на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2019. 204 с.
3. Васьковська О. В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / К., 2007. 20 с.
4. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.09.2021).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.09.2021).
6. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К., 2015. 168 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.09.2021).
8. Бабков А. В., Панасюк О. І. Міжнародно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань та об'єднання. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 104–107.
9. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 16.09.2021).

10. Американська конвенція про права людини від 22 листопада 1969 р. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html> (дата звернення: 16.09.2021).
11. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини від 26 травня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_070#Text (дата звернення: 16.09.2021).
12. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ ОБСЄ; Витяг, Міжнародний документ від 29.06.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082#Text (дата звернення: 16.09.2021).
13. Хартія основних прав Європейського Союзу Європейський Союз; Хартія, Міжнародний документ від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 16.09.2021).
14. Керівництво з моніторингу свободи мирних зібрань: довідник. Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/140366.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
15. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2021).
16. Дикман О. О. О свободе собраний в практике Европейского суда по правам человека. *Свобода мирных собраний в практике Европейского Суда и Комиссии по правам человека: сб. решений и постановлений* / С.С. Дикман, К.И. Терехов; под общ. ред. С.С. Дикмана. М.: РИО «Новая юстиция», 2011. С. 5–9.
17. Ярмол Л. В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер.: «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 331–337.
18. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Guide on Article 11 of the European Convention on

Human Rights. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/svoboda-zibran-ta-obyednannya/> (дата звернення: 19.10.2021).

19. Former UN Special Rapporteur. On the rights to freedom of peaceful assembly and of association. URL: <http://freeassembly.net/reports/best-practices/> (дата звернення: 19.10.2021).

20. Справа «Інформаційсферайн Лентіа» (Informationsverein Lentia) та інші проти Австрії. Справа, Рішення ЄСПЛ, Витяг від 24.11.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_153#Text (дата звернення: 19.10.2021).

21. Справа Організація «Платформа «Лікарі за життя»» (Plattform "(Artze Fur) Das Leben") проти Австрії. Справа, Рішення ЄСПЛ, Витяг від 21.06.1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_160#Text (дата звернення: 19.10.2021).

22. Рішення Комюніке від 02.10.2001 «Рішення палати у справі «Станков та об'єднана македонська організація «Ілінден» проти Болгарії»». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2314> (дата звернення: 20.10.2021).

23. Справа «Сергій Кузнецов проти Росії» Справа, Рішення ЄСПЛ, Витяг від 23.10.2008 р. URL: https://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st10_evropejskoj_konvencii/europ_practice17/ (дата звернення: 20.10.2021).

24. Bączkowski and Others v. Poland (№ 1543/06). URL: <https://www.icnl.org/resources/library/baczkowski-and-others-v-poland-application-no-1543-06> (дата звернення: 20.10.2021).

25. Oya Ataman v. Turkey (№ 74552/01). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-78330%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-78330%22]%7D) (дата звернення: 20.10.2021).

26. Bukta and Others v. Hungary (№ 25691/04) ECHR 2007-III. URL: https://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Bukta_and_Others_v_Hungary_17_07_2007.pdf (дата звернення: 20.10.2021).

27. Case of Éva Molnár v. Hungary (№ 10346/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-88775> (дата звернення: 20.10.2021).

28. Храмова Т. М. Ограничения конституционной свободы собраний: сравнительно-правовой анализ.: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.02 / Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». Москва, 2015. 220 с.
29. Фулей Т. І. Право на свободу мирних зібрань: європейські стандарти та практика їх застосування апеляційними судами в Україні. *Судова апеляція*. 2009. № 3(16). С. 27–36.
30. Пчелинцев С. В. О соразмерности ограничения прав и свобод граждан в условиях особых правовых режимов: из практики конституционного надзора. *Российская юстиция*. 2006. № 5. С. 9–14.
31. Пахомов Д. С. Обмеження права на свободу мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 30(2). С. 193–196.
32. Справа Ouranio Toxo v. Greece (№ 74989/01) HUDOC Search Page / URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-70720%22%5D%7D> (дата звернення: 20.10.2021).
33. Избранные решения Европейского суда по правам человека статья 11 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. URL: <http://www.ihahr-nis.org/sites/default/files/files/izbrannye-resheniya-espch-11st-ru.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).
34. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Закон від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 20.10.2021).
35. Бабков А. В., Невмержицька І. А. Обмеження права на свободу мирних зібрань органами влади (практика ЄСПЛ). *Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 1*. Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 201–204.
36. Осіпчук М. В., Бабков А. В. Професійно-правове тлумачення як один з різновидів неофіційного тлумачення. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (м.

Житомир, 8 жовтня 2021 року). Ж.: Житомирська політехніка, 2021. С. 120–123.

37. Свобода объединения: правовые и практические аспекты. Сборник материалов. URL: https://www.pilnet.org/wp-content/uploads/2020/04/FoA_Rus_FINAL_17sept07.pdf (дата звернення: 19.11.2021).

38. Дахова І. І. Свобода об'єднань у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Від громадянського суспільства – до правової держави*: тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (21 квіт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 434–436.

39. Руководящие принципы по свободе объединений. Опубликовано Бюро по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8071/file/Guidelines_Freedom%20of%20Association_FINAL_2014_ru.pdf (дата звернення: 19.11.2021).

40. Учебное пособие по международному законодательству по правам человека. Центр за верховенство права им. лорда Бингхэма Лондон, Соединенное Королевство, февраль 2012 г. URL: https://www.biicl.org/files/5931_building_human_rights_into_practice_-_russian.pdf (дата звернення: 19.11.2021).

41. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 19.10.2021).

42. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.10.2021).